

Pápay József osztják följegyzési és átírási módja

Arra már máshol rámutattam (a Vértes O. András 80. születésnapjára írt emlékkönyvben: Magyar Fonetikai Füzetek 23), hogy Magyarországon az osztják nyelv kutatása még nehezebben kezdődött, mint a vogulé. Mindkettőnek a megindítása Reguly Antal nevéhez fűződik. Reguly a vogulok között kilenc hónapot töltött 1843–44-ben, földjüket jól bejárta, nyelvüket megtanulta, nyelvtani anyagot, szószeretet is jegyzett fel, kitűnő vogul tolmácsa egész idő alatt vele volt. Följegyzéseinek vagy a negyed részét Hunfalvyval feldolgozta. Reguly hirtelen halála után ezt Hunfalvy ki is adta. Munkácsi 1888–89-ben a már kiadott anyagot ellenőrizni és a többieket megfejteni ment a vogulok közé, ahol az öregek még emlékeztek Regulyra. Talált több olyan adatközlőt, aki felismerte a Reguly följegyezte addig megfejtetlen szövegeket, s azokat más nyelvjárásban közölni is tudta. A Reguly-hagyatékot és saját jelentékeny gyűjtését magyar fordítással Munkácsi a VNGY.-ben kiadta (1892, 1892, 1893, 1897), a nyelvi és tárgyi magyarázatokat csak két kötethez tudta befejezni, a másik kettőhöz hagyatékából Kálmán Béla tette közzé a szótárral együtt, így 1986-ban befejeződött a Reguly és a Munkácsi-féle vogul hagyaték kiadása.

Az osztjákok között 1844–45-ben Reguly még öt hónapot sem tölthetett, amikor szibériai útját meg kellett szakítania. Félt, hogy kitűnő, 70 és 100 év közötti adatközlői magukkal viszik tudásukat a sírba. Ezért az osztják nyelv kellő megtanulása, s gyakran tolmács segítsége nélkül, fele annyi idő alatt kb. dupla annyi osztják szöveget jegyzett fel, mint vogult, jegyzeteket, szószeretet sem készített hozzá, munkáját maga sem tartotta befejezettnek, vissza szeretett volna kiegészítés végett az osztjákokhoz menni.

Pápay itthon még nem tudhatta, csak kintjártakor 1898–99-ben az osztjákok között értesült egy, a Reguly-hagyatékban talált följegyzés alapján arról, hogy Reguly legfontosabb osztják közlőjének szigvai volt a nyelvjárása. Akkorra azonban a Szigva vidékén már csak vogulul beszéltek. Az osztják szöveget a szó szoros értelmében megfejtenie kellett osztják nyelvmesterei segítségével, sőt egy részüket hazatérte után Debrecenben egyedül. Egyetlen olyan közlője sem volt, aki akárcsak egyetlen egyet a Reguly följegyezte

énekekből ismert volna, annak valamilyen variánsát közölni tudta volna. Eleinte az osztjások félték, húzódoztak Pápaytól, aztán sikerült a bizalmukat megnyernie, jó adatközlőket is talált, ő is igen jelentékeny új anyagot tudott följegyezni.

Amikor Pápay hazajött — sőt, már mielőtt kiment — Munkácsi a Reguly-hagyaték és a saját szövegei közzétételét már befejezte. Pápaynak ezzel kapcsolatosan sokkal nehezebb volt a dolga. Találkozott 1898-ban Tobolszkban Karjalainennal, aki egészen más fonetikai pontosság igényével fogott az osztják anyag gyűjtéséhez, mint Pápay. Paasonen 1900–1-ben töltött hasonló igényekkel egy évet a déli és a szurguti osztjások között, s a századforduló után a voguloknál és a szamojédoknál Kannisto, Lehtisalo és Kai Donner is másfajta lejegyzési pontosságot valósított meg, mint amilyenre a múlt század tudósai törekedtek. Ha Pápay nem alkalmazkodik a kor szelleméhez, osztják szövegei kiadásuk pillanatában ugyanúgy elavultaknak minősültek volna, mint Patkanov déli osztják gyűjtése.

Pápay első reagálása a megváltozott igényekre, melyek a FUF megindulásakor közismertté váltak, világos és egyértelmű volt: közölte, hogy a FUF első kötetének megjelenésekor az Osztják Népköltési Gyűjtemény több íve már elhagyta a sajtót, így jogosan foglalkozhatott elsősorban Reguly és saját feljegyzései módjának viszonyával, de azt sem mulasztotta el, hogy a bevezetés végén saját jelölésmódját a FUF javasolta egységesítésre törekvő átirással összehasonlítsa (l. ONGy. 077–81).

Reguly feljegyzési módját kitűnően jellemzi Pápay. Reguly kellő nyelvészeti felkészültség nélküli, kezdetlegesen följegyzett osztják anyaga az „első leírásban maradt” ránk. Vannak benne magyar jegyek *h, ly, ty, ny, z, zs* a χ , *l', t', n', z* és \dot{z} , továbbá német jegyek *ch* és *sch* a χ és *s* vagy \dot{s} jelölésére. Már ebből is látható, hogy a χ mediopalatális spiráns jelölése következetlen, szókezdő helyzetben *k*-t írt helyette Reguly, szóközépen *h*-t, szóvégen *h* vagy *ch* utal rá, a megfelelő zöngés spiráns γ helyén többnyire *g*, ritkábban *k* található. A mediopalatális nasalis η helyett Reguly mássalhangzókapcsolatot, *ng*-t jegyzett fel, zöngétlen mediák helyett zöngéseket. Az alkalmazott magánhangzó jelek — *a, ä, e, i, o, u, ä, é* — közül az utolsó kettőnek a jelentését Regulynak egy Baerhez írott leveléből lehet tudni: „*ä* ist ein zwischenlaut zwischen *a* und *o*; und *é* ein zwischenlaut zwischen *e* und *i*”, a vokális hosszúságára circumflexus utal. Pápay kiemeli, hogy Reguly nem különbözteti meg az *i*-től az \dot{i} -t, mely az orosz *и*-höz hasonlít, továbbá, hogy „Az \emptyset tökéletlenül képzett hangot jelölheti nála *ä, e, i, o, u* betű”, valamint az $\hat{\emptyset}$ -t többnyire *o*. Pápaynak ez a megállapítása tökéletesen egyezik Paasonen megfigyelésével a déli, kondai nyelvjárással kapcsolatosan: „ $\hat{\emptyset}$ bezeichnet den hinteren, \emptyset den vorderen glide-vokal. Ihre aussprache wird gewöhnlich von den benachbarten lauten beeinflusst, besonders nehmen sie

die färbung des "vollen" vokals der vorangehenden silbe an (z. b. in *sàχæt* 'brett' *ə* mit a-färbung, in *òχæt* 'schlitten' *ə* mit o-färbung), weshalb Castrén, der keine besonderen zeichen für diese gleitvokale hat, beinahe seinen ganzen vokalvorrat für ihre bezeichnung in anspruch genommen hat" (FUF 2: 83–84). A latin betűk segítségével nem jelölhető magánhangzók kérdését Reguly tehát ugyanúgy próbálta áthidalni, mint Castrén, aki Helsinkiben oktatója volt.

Nagyon jó, hogy Pápay összefoglalta Reguly feljegyzésének a szokásos rögzítési módtól következetesen eltérő tipikus eseteit, mert így a hagyaték és a megfejtés összehasonlításakor nemcsak a magyar és a német helyesírást egyformán jól ismerő láthatja rögtön, hogy minek a megértése válhatott rutinmunkává, s mely szövegrészek igényeltek komoly fejtörést a megfejtéskor. Pápay ezekre is bőven közöl illusztráló példákat, a rossz helyre tett szóhatárokra, egy szó kettőbe írására, kettőnek az összevonására, mondatok teljesen rossz tagolására szavakká, azonos kifejezések különböző feljegyzési módjára, stb. Rövid, de igen frappáns összefoglalása alapján egyetlen megoldásnak az látszik, melyet követett: Reguly feljegyzéseit betűhíven közölte, a verssorokra bontás és azok számozása természetesen Pápaytól származik; Reguly szövegeit követi „A Reguly-féle szöveg helyesebb átírásban magyar fordítással” (ONGy. 13, 74, 106, 150, 223), azaz nem fonetikus átírása, (hiszen adott esetben arra szinte gondolni sem lehetett): különböző nyelvjárást beszélő nyelvmesterek és Pápay állhatatos kitartása hozhatta létre az „átíratot”, részben Debrecenben, nem a helyszínen.

Mint már említettem, a vogul hagyaték megfejtése sokkal könnyebb volt. Részben ez, részben a múlt században még szóba sem jövő fonetikus átírás hiánya lehet az oka annak, hogy Munkácsi minden magyarázat nélkül más megoldást választott Reguly szövegei közlésére: nem betűhíven, hanem átírva adta párhuzamosan nyelvmesterei közlésével a hagyatékot. Valószínűleg Pápay fent ismertetett jó összefoglalása, meg a korszellem igénye a fonetikus átírásra s minden, a közlést érintő körülményre, lehet az oka, hogy a VNGy. II. kötetéhez később (1910, 1921) kiadott részben, lapalji jegyzetben közli a Reguly-féle szövegek közlésekor általa véghezvitt változtatásokat: „Csak a sajátos magyar, illetve német írásmód szerint jegyzett betűcsoportokat helyettesítem Hunfalvy és Budenz példáját követve a szokásos egyszerű nyelvészeti jegyekkel; így az ő kézíratai *gy*, *ty*, *ly*, *ny*, *zs* hangjelzésének itt *d'*, *t'*, *l'*, *n'*, *ž* s a *sch*, *tsch*, *ch* betűcsoportoknak itt *š* *č*, *χ* felelnek meg. Reguly *ä* betűjének hangértékét ... Budenz helyesen állapította meg ... *ä* helyett tehát én is *q* betűt írok ... megtartom a Regulytól alkalmazott *á* és *é* betűket, mert hangértékük bizonytalan” (VNGy. II, 457–58). Mint látható, lényegileg azonosak a rutinból végezhető átírások a vogul és az osztják feljegyzésekben.

Pápay nem mulasztja el az átírásában használt betűk hangértékének megadását. „Átírásomban jórészt a nyelvészeti irodalomban már ismeretes jegyeket használtam. Setälä hangjelölési rendszeréhez, melyet a Finnisch-Ugrische Forschungen I. kötetében (32–52) az egységes hangjelölés érdekében tett közzé, már nem alkalmazkodhattam, mert szövegközléséből az első ívek akkor már kikerültek a sajtó alól... Fölötte kívánatos, hogy a Finnisch-Ugrische Forschungen egységes hangjelölése váljék általánossá a finnugor nyelvtudományban” (ONGy. 079–80) E bevezetéssel egyértelművé teszi a jelölést s megokolja a szerinte helyesnek tartott új rendszertől való eltérést. Utána definiálja az *a, o, u, e, i, q, ä, e, y, i* vokálist (az utóbbi ötnél melléteszi a FUF javasolta jelölési módot is). Az osztják nyelv gyakori, tökéletlenül képzett (redukált) hangjait *v, ə, ə̂*, azaz felfordított betűk jelölik nála is, mint a FUF javaslatában. A *v* és a *j*, továbbá a *č, č̣, ž, ẓ̌, ž̇* szerepel szövegeiben, s nem a két betűvel történő jelölés; a jésítés jele a szokásos, de *š* hangértékét ugyanúgy adja meg, mint Munkácsi (NyK 21: 324), tehát, „egy *š* felé hajló hang” (i.h.) az északi osztjákban is; a zöngétlen mediák jelölésére, úgy mint Halásznál, *k, t, p* szolgál, nem a FUF javasolta kicsiny nagybetű.

A szövegek átnézésekor — a zöngétlen mediák kivételével — mindenben a bevezetésben megjelölt eljárást találjuk, csak a *v* és a „*w* = bilabialis zöngés spiráns” körül akadnak problémák; a *χ, γ, η* használata következetes.

A zöngétlen mediák jelölésében szinte önellentmondásba kerül Pápay gyakorlata azzal, hogy egyrészt Halász jelölésmódjának követését jelenti be, másrészt Reguly hibás feljegyzései felsorolásakor azt írja, „Az északi osztjákban oly gyakori zöngétlen mediákat nem jelöli külön jeggyel, sőt helyettük gyakran a megfelelő zöngéseket alkalmazza” (ONGy. 078). Arról Pápay ugyan nem nyilatkozik, hogy szerinte a zöngétlen mediák jelölésére Regulynál található zöngés mássalhangzók megvannak-e az északi osztják nyelvjárásokban, vagy teljesen hiányoznak-e, az ONGy.-ben — a Reguly-feljegyzések átíratában (3–247) — és saját feljegyzéseiben (248–82) található *b, d, g* olyan helyzetben is, amelyben Karjalainen többnyire zöngétlen mediát közöl: *läbət* ‘hét’ (30/699, 269/1), de *kur-äpärlī ... jaš-äpärlī* ‘lábügyetlen ... kézügyetlen’ (31/756-7), *jupiin* ‘után’ (253/222), *sidi* ‘íme’ (13/14, 249/64), *pötörtäl, pötprl* ‘beszél’ (237/660, , 268), *ogor* ‘mély’ (170/736), *sogom* ‘lépés’ (272/3) (-) *ikem(a)* ‘öregem’ (251/89, 276/92). Mássalhangzók kapcsolatában szinte mindig a *p, t, k* jelölésmód található: *si tompi* ‘ezen kívül’ (107/52), *nej tumpēnən* ‘te kívüled’ (268/10), *karči* ‘vas’ (33/817, 275/84), *-meŋki* ‘manó’ (83/390, 273/24) stb. Megjegyzendő, hogy Karjalainen a helyszínen *b, d, g*-t írt a későbbi zöngétlen mediák helyére.

A szövegekben megfigyelhető másik jelölési következetlenség a *v*-vel kapcsolatos. Szókezdő helyzetben általában *v* található, de időnként egy

kicsiny magasabban fekvő *u* van mellette: *van* 'rövid' (112/249), *voati* 'él' (255/258), *si-vuži* 'erre' (uo. 259), *vōn* 'fenséges' (uo. 265), *vāš* ~ *v^uāš* 'város' (18/172, 110/145), *v^uet* 'öt' (20/281), *v^uesa* [teljesen, egészen] (113/280). A szóközépi helyzet eltérései, ingadozásai ennél nagyobbak, magas és mélyhangú szavakban egyformán található magánhangzók közötti helyzetben *v* és *w* is: *kēvān* 'üveg' (275), *novi* 'fehér' (150/17, 19, 248/1, 276/112), *n^uvi* (15/77), *lovat* 'magasságú' (15/63, 122/638, 251/146, 274/75), illetve *mēwəl* 'mell' (15/67, 13/17, 18, 268/9), *ewilt* honnan kérdésre felelő névutó (16/107, 108 stb., 249/46, 55 stb.), *a^uwem* 'ajtóm' (113/290, 250/77), *muwəl* 'földje' (169/686, 687, 272/7); ugyanaz a szó *v*-vel és *w*-vel: *χuvat* ~ *χuwat* 'hosszúságú' (275, 15/81), vö. még *keu* 'kő' (153/114, 115, 116, 249/61) *kewəŋ* 'kő-' (80/266, 119/527), *lāullem* 'örzöm' (151/44, 46), *lauləm* 'várás' (112/248, 249), *ńaurəm* 'gyermek' (268), *joura* 'kanyargós' (259/407, 408).

A zöngétlen mediák és a *v*-hangok jelölésében található eltérést a bevezetésben megadott hangjelöléstől valószínűleg a kidolgozás befejezetlenségének, apróbb tévedések összességének kell tekintenünk — ahogyan az a néhány szó sem bizonyíthat diftongusok létezése mellett, amelyekben egy kis és egy nagyobb betű található —, kezdeti nehézséggel, gyakorlatlansággal járó jelenségnek magyarázható, mely aztán véletlenül javítatlan maradt: *s^uošten* 'menésed' (80/244, 246), *jⁱel^c* 'tovább' (80/252). Nincs kiadvány hiba nélkül, így az ONGy.-ben, illetőleg a Reguly-anyag átírásában is van olyan, melyről vitatkozni sem lehet: a *jan jęŋkpi peŋkeŋ uŋŋəl* 'tíz fogú fogas [szája] részét' (163/491) esetében Reguly szövegében *janŋ peŋŋpi peŋŋing unŋel* olvasható; ebből nyilván látható, hogy a *jęŋkpi* javítandó *peŋkpi*-re (vö. 15/92, 94, 163/492); ilyen elírás viszont csak olyantól származhat, aki tud osztjákul.

Az átírásban közölt eljárásoknak a szöveg tehát megfelel, egy megválaszolatlan kérdés azonban mégis van. Vagy az eddigi eljárást követte Pápay, vagy megmondta, hogy Halász jelölésmódját veszi át (ahol átveszi) a zöngétlen mediáknál. Nem közli azonban, hogy az újítás a redukált hangok jelölésében — mely azonos a FUF ajánlotta módszerrel — honnan származik. Az osztják szöveg képe ezzel modernebbé vált, nem a Budenz–Munkácsi-féle átírásra emlékeztet, hanem a finn kutatók publikációira, melyek a századforduló gyűjtéseit teszik közzé. Az újítás problémája viszont, hogy az *ə* és az *v* használata feltétlenül magyarázatot igényelt volna. Karjalainen kiadványaiban ez a két betűjel — mai terminológiával élve — egyazon fonéma különböző szótagbeli realizációja, *v* az első, *ə* a nem első szótagban (vö. NyK 61: 258; CastrToim. 7: 105; L. Schiefer, Phonematik und Phonetik des Vach-Ostjakischen 119; FUF 45: 190). Ezt Pápay természetesen akkor még nem tudhatta. Nála a redukált hangok szinte csak nem első szótagban

fordulnak elő, így nem világos, e két hangjel közül mikor, melyiket használta és miért.

A Reguly-hagyaték rég várt megfejtésének első kötetét már a következő évben ismertette Gombocz (NyK 36: 137–38). Karjalainen disszertációja 1904-ben jelent meg; annak ismertetésére még 1905-ben sort kerített, így természetes, hogy e két alapvető fontosságú mű átírásának az egybevetése nem maradhatott el. Gombocz tizenegy szót idéz Pápay kiadásából s ugyanazt az OL obdorszki közléséből is, s ezek igazolják azt a megállapítást, hogy „Pápay hangjelölése nem annyira részletező, mint Karjalainené s ez helyes is, mert a részletekbe menő hangjelölés helyénvaló hangtörténeti munkákban, de egy vaskos kötetet tévő szövegek nyomdai kiállítását s még inkább elolvasását szinte lehetetlenné tette volna” (i.h. 138). A példák azonban sajnos nemcsak azt igazolják, hogy Pápay szóképei egyszerűbbek, hanem két esetben az *ä* hiánya, egyszer pedig nem a megfelelő redukált hang alkalmazása miatt a Karjalainen feljegyzésében teljesen palatális, illetőleg veláris szónak Pápaynál vegeyes hangrendű felel meg. Az osztják nyelv északi nyelvjárásában Karjalainen feljegyzéseiben a töszavak hangzóilleszkedése még megvan (ALH 33: 123–65), ahogyan ezt a jelenséget még Patkanov durva átírásában is megtalálta Fokos-Fuchs (PF 18–19) a déli osztjában.

Pápay saját gyűjtésének publikálását (melyből az ONGy.-ben csak mutatót adhatott: 248–82) az NyK 36. kötetében kezdte meg (különnyomatként: Finnugor Füzetek 15). Mint bevezetésében is írja, ebben már alkalmazkodik a FUF hangjelöléséhez, Karjalaint követve használja a *ʌ*, *ǔ*, *ǝ*, *ǐ*, *ǧ*, *ǰ* jeleket. Arról nem kapunk felvilágosítást, hogy ilyen pontos megkülönböztetésre helyszíni feljegyzései adják-e meg a lehetőséget, vagy Karjalainen OL-je alapján lehet-e ezeket bevezetni. A kiadványt átlapozva látható, hogy a *v*, *w* s esetleg még *u*-val történt közlések helyett egységesen *u* található, *j* helyett *ǐ*, *q* helyett *ǧ*, azaz néhány a Budenz–Munkácsi-féle átírásban szokásos grafémát „modernizált”; a *b*, *d*, *g* megmaradt, hiszen Karjalainen is használja az északi nyelvjárásokban a zöngés mássalhangzók jelét. Van *β* is, használata nincs definiálva. A változtatással a közhangulatnak is eleget tett, mely a FUF fejlesztető, egy egységes jelölésmód létrehozatalát tervező átírásmódját szívesen fogadta (vö. MNy. 10: 52–53). A sors iróniája, hogy a fonetikus pontosság igényének a túlzásba vitele eredményeként a fejlesztés során egyrészt minden egyes finn kutató átírása csak saját egyéni rendszerének ismeretében érthető meg, annyira, hogy pl. az osztjákológiában a két azonos iskolához tartozó, egyformán jól képzett kortárs kutató rendszerében az *o* Karjalainennál csak első szótagban rendszeres és palatális hang, [ö] jele, Paasonennál pedig csakis nem első szótagban veláris hangot, [o]-t jelöl; másrészt a szemivokálisokat pedig Pápay szövegeiből, ha nincs rá va-

lami különös okunk, *v*, *j*-vel átírva idézzük, ahogy ő eredetileg feljegyezte és az ONGy.-ben még közölte is.

Karjalainen egyszerre ismertette Pápay kétféle átírását, az ONGy.-ben adott durvábbat és az NyK 36. kötetében kezdett közleménysorozatát, s örömmel tapasztalta, hogy az utóbbi közelebb került az ő felfogásához, de még mindig hiányolta benne a mássalhangzóknál a hangrendtől való függőség jelölését, a magánhangzóknál pedig sok mindent (FUFA 6: 21–27). Mai fonematikus szemléletünk szerint legtöbb kifogásával már nem értünk egyet: teljesen feleslegesnek tartanók a szókezdő *u* és veláris szavak *u*-je mellett palatális szavak nem szókezdő helyzetében *u* alkalmazását. Sőt most már akár dokumentálni is tudjuk, hogy Karjalainen túlzott pontossága téves fonológiai értelmezéshez is alapot adott. A mássalhangzók közül a *k*, *χ*, *ŋ* stb.-félénknél, az OL átírási rendszerének magyarázata a veláris, postpalatális, mediopalatális ejtésűeket stb. külön adja meg (011–12), a helyszínen a feljegyzéskor ezeken nem szerepeltek az összes diakritikus jelek, Karjalainen azokat fonetikai feljegyzései alapján utólag tette az OL számára „pontos, részletes” megjelölésűekké. Osztják szövegei gyűjtésekor — anakronisztikusan úgy mondhatjuk — csak a fonematikusan fontos jelöléseket alkalmazta, mellőzte a fonetikus pontosságot. Karjalainen szövegeinek kiadásakor a mássalhangzók jelein lényegileg semmit sem kellett változtatni (erről teljes részletességgel lehet tájékozódni a sajtó alatt levő nyelvi és tárgyi magyarázatok kötetében). Felsődemjankai szövegeiben találunk ilyen t e l j e s e n mélyhangú szavakat: *nõχ ẽxtõt* ‘felakasztotta’ (MSFOu. 157: 38), *ẽxtõt* ‘akasztották’ (57), *ẽγà* ‘együtt, össze’ (47), ezek a szavak fonetikailag pontosan, sőt pontosabban vannak az OL-ban közölve: DN *ẽγẽt* ‘aufhängen’, DN *ẽγà* ‘zusammen’ (OL 177, 178), ezek szintén teljesen velárisak. Amikor Steinitz az OL alapján kidolgozta fonematikus egyszerűsítési elveit, úgy okoskodott, hogy a *χ* és a *γ* melletti helyzetben az *ẽ* az *e* variánsa; ezt a magánhangzót [*e*] fonémának minősítette, az *ə* és az *ê* is azonos fonéma szerinte, s ennek alapján létrejött egy teljesen palatális, illetőleg egy vegyes hangrendű ‘fonematikus’ átírat: DN KoP Kr. *ẽxõt*-, Irt. (DN Fil. KoP Kr.) *ẽxà* (DEWO 48, 18). Steinitz átírása és a DEWO, valamint a CastrToim. 7: 101–108 alapján — a JSFOu. 76: 83–98 figyelembe vétele nélkül — az ilyen szavakat hangrendileg hibásan sokan idézik. A fonetikailag túlságosan pontos publikáció nyújtott tehát alapot átíráskor történő hangrendi hamisításra. Minthogy Steinitz s általában a nyelvészek számára az OL hozzáférhető 1904 óta, a kéziratok meg nem, így még a szakemberek sem tudhatták, hogy a kérdéses helyeken eredetileg *c s a k* a magánhangzók velaritása volt *ẽ*-nél (*i*-nél) jelölve, a mássalhangzók veláris ejtésére utaló jel csak kiadáskor, utólag került oda.

Karjalainen kifogásai nagy részével tehát nem érthetünk egyet, azzal azonban sajnós igen, hogy Pápay közlési módjában a palatális és a veláris vokálisok ellentéte nem világlik ki. A bírálat e része és a közölt példák alapján Paasonennak egy Castrénnal, Patkanovval kapcsolatos megfigyelésére kell gondolnunk. E szerint csak kellő és alapos megfigyelés után lehet a megfelelő magas és mély hangokat egymástól megkülönböztetni, mert azoknak a különbözősége nem olyan nagy, mint a finnben (JSFOu. 21/5: 13). Castrén túlságosan rövid ideig tartózkodott az osztjások között, ezért a finn palatális magánhangzóknál hátrább képzett palatális hangokat többnyire velárisnak fogta föl (ez a hiba eleinte Karjalainennal is megesett, l. a hamarosan megjelenő tárgyi és nyelvi magyarázatokban), az indoeurópai anyanyelvű kutatók füle pedig — Patkanovra és Steinitzra gondolok — talán eleve nem olyan érzékeny kisebb palatális-veláris ellentétek érzékelésére (l. BiblUr. 2: 152–56). Természetesen fel kell a kérdést vetni, eldönthető-e, kinek van palatális-veláris eltérés esetén igaza. Több érv szól amellett, hogy ilyenkor Karjalainen feljegyzései a helyesek. A déli és a szurguti nyelvjárásterületen egy-egy nyelvjárásból Paasonennak is vannak, mint ismeretes, alapos gyűjtései. Ezek hangrendileg mindig Karjalainen feljegyzéseivel egyeznek. Karjalainen karjalai cédualaanyaga belekerült a karjalai szótár feldolgozásába, Pertti és Helmi Virtaranta kitűnőnek minősíti feljegyzéseit, mint ahogyan Paasonen más finnugor nyelvi gyűjtéseit ugyancsak mindenki kiválónak tartja. Ha két, fonetikai feljegyzések szempontjából jól képzett tudós feljegyzései egymást kölcsönösen alátámasztják, akkor ezek helyességében nincs miért kételkednünk, különösen, amikor a legkeletibb osztják nyelvjárások (V Vj.) hangrendje és a szavak etimológiája is a Karjalainen megfigyelte hangrend helyessége mellett szól. Több, tévesen közölt veláris adat mellett Castrénnál palatális feljegyzés is található. S még Pápay hagyatékából is hozható érv: hangrendi különbség esetén, saját feljegyzésével szemben, Karjalainenét fogadta el — mint rögtön látni fogjuk — Pápay hagyatékban maradt átírási módjának tárgyalásakor.

Pápay életében megjelent osztják szövegeiben az *āmp* 'eb', *kat* 'kettő', *tal* 'tél', *kāmən* 'kívül', *kart^c* 'vas', *lābət* 'hét' stb. szavak következetesen mélyhangúak (ONGy. 14, 16, 275, 224, 187, 269, FF 15: 26, 6, 14, 33, 10, 7), mint ahogyan legtöbbször és még sok más hasonló szó mélyhangú Patkanov Szerafim Irtisi-osztják szójegyzékében, valamint W. Steinitz Ostjaische Chrestomathie című művének serkáli osztják szójegyzékében is. A posztumusz kiadású Pápay szövegekben *ā*, *à*, *á*, *ǎ*, *ā*, *à*, *á* található ezekben a szavakban (l. ÉOM 36, 41, 115, 28, 25, 24 stb. OHL. 148, 22, 344, 450, 462, 272 stb.).¹ Ezek a szavak Karjalainen disszertációjában, követ-

¹ Az OHL.-ben az [*āmp*] vagy származéka egymáshoz közeli két sorban *à*-val és *ǎ*-val közölve is megtalálható, l. 120. old. 1331. és 1340. sor, 126. oldal 1406. és 1408. sor.

kezetesen palatális hangrendűek, pontosabban a fent idézett hat szóból az első öt található meg — többször is idézve — valamennyi északi és a többi nyelvjárásból is magashangúan (OL 1; 8, 196, 209; 189; 12, 215; 22).

Fel kell a kérdést vetni, mi okozza ezt a nagy különbséget a diakritikus jelek használatában az első két kötet és a hagyatékából kiadottak között. Fazekas, aki a hagyatékot felmérte és az Északi-osztják Medveénekek kötetét sajtó alá rendezte, idézi Pápaynak Melich Jánoshoz írt leveléből, hogy 1928-ban az egész anyag fel volt dolgozva (ÉOM 023). A medveénekek, melyeket az említett levélben Pápay elsőként sorol fel a sajtóra kész anyagban, a hagyatékban két átíratban voltak találhatóak, egyrészt a 15. és 16. másrészt a 25. füzetben (i.m. 027). A régebbi és az újabb átírás egybevetésével Fazekas a bevezetésben foglalkozik (047–51), a kiadásban az egyszerűbbet követte. Ez az átírás, ugyanúgy mint az Erdélyi István gondozásában kiadott négy hősének az Ostjakische Heldenlieder aus József Pápay's Nachlass című kötetben, valamint a fotoprint kiadásban megjelent próbafüzet és két kötet hősének (melyeket hamarosan követ a sajtó alatt levő a hősi énekek töredékeivel), továbbá a még kiadandó két kötetnyi, kiadásra kész szöveg-hagyaték átírásmódja sokkal bonyolultabb, mint az ÉONGy.-é és az FF 15.-é (mely, szerintem, az előzőhöz képest nem más átírást, hanem más transliterációt tartalmaz). A bonyolultabb átírás a posztumusz kiadványok jellegzetessége. Ezekben bármelyik lapon találhatunk négyszótagos szót, az utolsó háromban három különböző redukált vokális jelével. Karjalainen jelölésrendszerében nem első szótagban a palatális és a veláris redukált magánhangzó megkülönböztetése rendszeres csak. A Pápay kiadványokban nemcsak a redukált magánhangzó labiális ejtésére van bőven példa az első szótagban *w* mellett, (Karjalainennál és Paasonennál is megvan az *ö*, ennek veláris párja náluk nem is lehetséges, mert *ä*-t ők első szótagban a kiadásban nem használtak, a helyszínen Karjalainennál pl. a vahi feljegyzésben még gyakori volt), hanem meglepő módon a redukált hang szűkebb ejtésére is gyakori Pápaynál a példa. Az íráskép bonyolultabbá válásáért, minthogy az a hagyatékot követi, nem a kiadó, hanem Pápay felel. Lehet arra gondolni, hogy Karjalainen kritikája és az OL-ben kiadott anyag következetes átírása hatott Pápayra. Pápay hagyatékában a debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában, a kéziratárban a I. sz. dobozban megvan Karjalainen megjelent két dolgozatának, az OL-nak és a „Wie e g o im ostjakische die verwandten bennent” osztják szavainak a kicédulázása, 1159 cédula. Arra lehet gondolni, hogy szövegkiadásának sajtó alá rendezésekor minden egyes szót kikeresett Karjalainen cikkeiből, s átvette az ott található fonetikai pontosság jelölését. Ezt a gondolatot azonban két oknál fogva is el kell vetni. Az egyik ok az, hogy csak olyan szavaknál követhette volna Karjalainent, amelyek annak rövid életében megjelent publikációiban megtalálhatóak. A fent

idézett veláris szavak között, melyek a későbbi kiadványokban palatálisak, szerepel a *labət* 'hét', mely az OL anyagában nincs meg (a *Wie e g o ...* osztják szóanyaga egy szó keresése szempontjából nem olyan áttekinthető, mint az OL-é, tárgykörénél fogva azonban abban a rokonságnevek kereshető); Pápay nem tudhatta, hogy a nyelvjárásközi megfelelések ezt a szót az OL-ben ugyanoda utalják, ahol az [*ämp*] 'eb' található, hiszen Karjalainen szótára, melyben ez is, Karjalainen átírása is látható, csak több mint másfél évtizeddel Pápay halála után jelent meg. Az, hogy Pápay nem Karjalainen közlésmódját másolta, az egyes szavak esetleges meg nem találhatóságán kívül még abból is látható, hogy — mint fent említettem — a redukált hangok közlésében valószínűleg megfigyelhetetlen finomságok jelöléséig ment.²

Tudjuk, hogy Pápay Reguly szövegeinek egy részét nem a helyszínen írta át, hanem hazajövele után itthon, mert részben nem volt vele Obdorszkban minden Reguly-féle följegyzés másolata, részben mert két hősi ének és egy medveének kézírata akkor meg sem volt — ezek csak 1926-ban kerültek elő Hunfalvy Pál könyvtárából (ÉOM 026, 028, különösen az 51., 52. és 54. jegyzet). Érdemes megnézni, milyen ezeken a Fazekas szerinti fonetikus átírás (026, 53. jegyz.), melyet én — a nyelvemlékek értelmezésekor szokásos gyakorlatnak megfelelően — inkább a Pápay javasolta olvasatnak neveznék, hiszen ezeknél még annyira sem lehet az ejtés lejegyzésének fonetikus pontosságáról beszélni, mint azoknál, amelyeknél több vita után — Pápay és osztjájai kialakítottak egy valószínű olvasatot: olyat, melyet az osztjások ki is mondhattak, s Pápay azt le is jegyezhetette. Az ONGy.-ben közölt első hősi éneket itthon fejtette meg Pápay (1 kk.). A Reguly-féle szövegek helyesebb átírásában (13–46), a bevezetésben közölt betűjegyeken kívül (079–81) csak a magánhangzók fölötti hosszúsági jel található többletként a fonetikus pontosság szempontjából a megfejtéshez feltétlenül szükséges szóképen; egy részük az eredeti feljegyzés (3–12) *ä* és *é* betűjének felel meg, (melyek hosszúságáról Reguly maga nyilatkozott), a többi hosszúság megállapítása számomra érthetetlen módon történt. Az 1926-ban előkerült medveének (ÉOM 102–16) Pápay feldolgozásában olyan fonetikus „finomságokat” tartalmaz az időhosszúság szempontjából, mint pl. a 8. sorban az *ä*, *ĩ*, *u*, *ē* és az *ə*; azaz ötféle időtartam található az előbb említett ének kétféle

² Zsirai Miklós ismert egy pletykaszintű magyarázatot Pápay átírásának az alakulásáról: állítólag az OL megjelenésekor, látva annak másfajta jellegét, mint az ő közlésmódja, nem akart lemaradni, s korrekтурában diakritikus jelekkel dekorálta ki az ONGy.-t. Hogy ez a rosszindulatú suttogás mennyire alaptalan, az az eddigiekből több ténnyel is alátámasztható. Az 1905-ben megjelent ONGy. átírását nemhogy az 1904-ben kiadott OL, de már az 1901-ben közzétett FUF 1 sem tudta befolyásolni, noha annak rendszerét Pápay követni akarta, s következő művétől kezdve követte is. Továbbá az is látható, hogy Pápay diakritikus jeltöbbletei rendszeresek, általuk kiadványai hangrendileg Karjalainen megfigyeléseihez közelednek.

(tulajdonképpen háromféle, mert a redukált vokálisok időtartama rövidebb a többinél) hosszúságának megkülönböztetése helyett. A magam részéről még abban is kételkedem, hogy egy jól képzett fonetikus, lejegyzéskor, öt különböző hosszúság regisztrálására legyen képes. Azt pedig, hogy nem saját anyanyelvén valaki emlékezetből egy addig ismeretlen, zeneileg alá nem támasztott szövegbe ennyit beleérezzen, nem tudom hitelesnek elfogadni.

Pápay saját feljegyzéseinek utólagos pontosabbá tételére — minthogy a Reguly átírások megváltoztatásából nem akadt rá semmi magyarázat — még két lehetőségre tudok gondolni.

Az egyik az lenne, hogy voltak helyszíni fonetikai feljegyzései, s ezeket gondosabban figyelembe vette. Karjalainen ugyanis így járt el. Fonetista című feljegyzéseiben rögzítette különböző nyelvjáróterületeken az egyes hangok ejtésének a pontos módját, így a feljegyzéskor nem kellett az időt rabló diakritikus jelekkel bajlódnia, mert pl. a vahi „k^c, guttura-alinen klusiili. Artikulationipaikka = demj. χ:ssa” alapján a helyszínen k^c-val feljegyzett szavakat k^c-val átírva adta ki saját megfigyelésének megfelelően (l. időhiány miatt betűhíven kiadott vahi nyelvtani feljegyzéseiben: MSFOu. 128: 102–48), ahol helyenként a fordítás miatt a helyszíni följegyzés mellett látható a szótári átírat is, pl. k^cəsi és k^cpsi ‘Mensch’ (102) stb. Pápay nyelvészeti hagyatékáról Fazekas Jenő gondos és részletes jegyzéket készített, mely az MTA kéziratárában tárolt anyagról (Ms. 10.202/1–28) és a debreceni Református Kollégiumban elhelyezett családi örökletéről (R 1670–1692) egyaránt megbízható képet ad (ÉOM 025–34, 041–47). Az MTA kéziratárában a nyomdakész anyag és a szótári cédulaanyag található, Debrecenben a helyszíni följegyzések s a munka közben használt cédulaanyag, egyetemi előadások, anyaggyűjtések stb. Fonetikai feljegyzésekről egyik jegyzékben sincs szó. Ennek ellenére mind a két gyűjteményt átnéztem: Budapesten semmi ezzel kapcsolatos anyagot nem találtam, Debrecenben pedig füzetlapokon csak átírási, elég bonyolult kísérleteket, helyszíni fonetikai feljegyzést nem.³

³ Az MTA kéziratári anyaga könnyen áttekinthető ebből a szempontból. A 4. füzet 1. lapjától a 9. füzet 512. lapjáig folyamatosan számozva hősi énekek voltak, hasonlóképpen a 11–13. füzetben, folyamatosan számozva a lapok 1–178-ig terjednek. Átnéztem a vegyes tartalmú 1., 2., 3., 10. 13., 14. és 16. füzetet; a 15.-ben medvénekek vannak, a többi füzet a Reguly-hagyaték, illetőleg a legutolsó tört a szótári anyag négy dobozának a jelzete. Budapesten tehát csak lapok közé becsúszott papírszeletkén lehetne fonetikai följegyzés (elsősorban a Reguly-anyagban, melyet nem néztem át lapról lapra), de ez sem valószínű, mert az MTA a családtól a nyomdakész anyagot vette meg. A debreceni anyagot sokkal nehezebb alaposan átnézni, sőt még hozzájutni sem könnyű. Nagyon kicsinynek tartom annak a valószínűségét, hogy Pápay a fonetikus pontosságú följegyzés készítésével komolyabban foglalkozott volna, hiszen előkészületei során csak egy csuvas ejtési sajátság megfigyeléséről számolt be, s minthogy saját fülével is észlelte a Munkácsi közölte jelenléget, már ennek alapján megállapította, hogy saját hangjelzésében megbízhat (ÉOM

Hátra van még egy lehetőség, mely talán valamilyen eredménnyel kecsegtethet az utólagos, finomabb fonetikai átírás elkészítéséről: az eredeti, helyszíni följegyzést a kiadásra kész szöveg átírásával össze lehet hasonlítani, s ebből következtetéseket lehet levonni. Az első eskümesét (ÉOM 117–119, kézirata a 16. füzetben 144–46) mellékelten közlöm úgy, hogy a Debrecenben lévő helyszíni följegyzés minden egyes betűhüen közölt szava alá írtam a kiadott változat megfelelő szavát. Ha letakarjuk az átírást, azaz, ha csak a helyszíni följegyzés írásképét nézzük, pontosan az a benyomásunk a szövegről, mint Munkácsi bármelyik vogul közléséről, az átírat pedig jóval bonyolultabb, mint az ONGy. és FF 15 írásképe.

1. Kat imi olləŋən. ī neŋəl^c ī neŋəl oχšam

1. *kāt imi olləŋən, ī neŋəlⁿ ī neŋəl oχšam*

χolti-lələmla. oχšamél ōžəm neŋəl si kuš kašlali-
χōłłi-lələmlā. oχšāmél ōžəm neŋəl si -kuš kašlali-
kašlali : iŝat aŋtom, -vulli tura joχtas, ī neŋəl pēla
kašlali: isat āndòm -uōlli turā ioχtas. ī-neŋəl pēla
jastal : “māsaŋ neŋ viŝen⁴?” — “manēm sāuiŝa χon
iastəl; “māzəŋ nāŋ uisən?” — “mānēm šāuidā χon
lēzaŝisən?” (lələmēm neŋəl jastal). met jōŋot jēŋaji
lēžādūisən?” — (lāməm neŋəl iastəl). mēt-iōŋāt iāŋaji
ŝavotmasŋən, siŝi (sidi) ŝavotsaŋən ŝavotsaŋən,
ŝāvotmasŋən, sidi ŝāvotsaŋən — ŝāvotsaŋən.
met jōŋot lələmēm neŋəl lāras pušmiis, āšni-sāχ
mēt-iōŋāt lələmēm neŋəl lāras pušmiis, āšni-sāχ
nik-ŝerēmalli ī nōltləŋən. āšni-nāŝ kiŝemtak peŋkn
nik-ŝerēmalli ī nōltləŋən: āšni-nōl kidəmtāk peŋkən
porlalen, siŝi ī nōltləŋən: “manēm lələmētŝi pontsən,
pōrlələn sidi nōltləŋən: “mānēm lələmēdi pōn^csən,
pā-puš tam porājən tuŝəŋ χāt sorən elti āt vilajən⁴!”
pā-puš tām pōrājən tuŝəŋ χāt sorən elti nāŋ āt uilājən!”
oχšam ōžəm neŋəl pōŝarti pitl : neŋ-ki lələmsən,
oχšam ōžəm neŋəl pōdərŝi pitl: nāŋ-ki lələm^csən,
pā-puš tam porain tuŝəŋ χāt sorən elti neŋ āt vulajən!”

035). Fazekas beszámol ugyan arról, hogy Pápay az osztjákság felkeresése előtt Szentpétervárott, Kazánban, Tobolszkban „félévig tartó nyelvészeti, fonetikai és ethnográfiai előtanulmányokat végzett az ottani könyvtárakban és múzeumokban” (034), de nem világos, milyen osztják fonetikai előtanulmányokat lehetett a múlt század végén — azaz magnók, fonográfok stb. nélkül — múzeumban és könyvtárban végezni, hacsak nem arra céloz vele, hogy Tobolszkban Karjalaintól h a l l h a t o t t az ő terveiről a fonetikus pontosságot illetően.

⁴ Az első szótag u-ját javította Pápay i-re.

pà-puš tām porāien tudəŋ χāt sòrèn èl̄ti nāŋ àt uilāien!"
 l'avotsanjen, muj versanjen, jël-olt̄i si pitsanjen. si ver si parəs.
 l'auətsəŋən, mūi uer̄səŋən, ièl-òld̄i si pitsəŋən. si uer̄ si p̄arəs.

2. χū muj van òsŋən, luŋa <juwint̄iis;>

2. χōu mūi uàn òsŋən, luŋà <iəuənd̄iəs.>

luŋ siŋi òsŋən. met jōŋot suša jis. ī-molt̄i jetn
 luŋ sidi òsŋən. mèt-iōŋət sūzà iis. i-mölt̄i iēt̄ŋŋ
 āmaslanjen : kat nē kat pēlak saŋat. χōs si χōrlaŋi
 āməsləŋən: kāt nē kāt pēlak sāŋat. χòs si χōrlədi
 vut̄sas taŋŋā. ī-molt̄-iisn tont̄i χāt əu pēlki si
 uitsəs taŋŋā, i-mölt̄-iisn tōndi-χāt əu pēlki si
 jawolmasa. jōŋo ētmālèn v. ētmaln vantlālèn :
 iāuəlmzə. iōŋə -ētmālən uənt̄lzlən:
 kutlapəl ont̄i vātēm ās̄ni. ī manmal itna lālmēm
 kūt̄lapəl òndi uādəm ās̄ni. i mǎnmāl itnā lālmēm
 neŋəl pēlka (pēlak morija) manas. viŋi n̄inziŋiis,
 nēŋəlpēlgā mǎnəs; ūidi-n̄inziŋiəs,
 ošəm-χir nik-menēmasli (v. mēnēmsali), pēlki mēnēmali
 ōzəm-χir nik-mēnəmsəli [ɔ: mēnəmz̄sli], pēlki mēnəmləli
 [v. mēnəmlali]; ošəm-χir-lip̄ elti oχsəm kim-ālēmali,
 [ɔ: mēnəmz̄lli]: ōzəm-χir lib̄ elti oχsəm kim-ələmz̄lli,
 tum pēlkā oχsəməŋ neŋəla juutlali.
 tūm-pēlgā oχsəməŋ nēŋəlgā iəuətləli (ɔ: iāuəlmz̄lli).
 in lālmēm neŋəl kat kāt̄lep-paŋiin kim si
 in lālmēm nēŋəl kāt̄ kāt̄lep-pādiən kim si
 ālēmali.
 ələmz̄lli. i nēŋəl si χāzəs.

3. ālən saŋat jaχlāl jōŋotlèt, jastalet: "ī

3. āləŋ- sāŋat iāχlāl iōŋətlət, iəstəlet: "i
 neŋən χolta manas?" — "ī neŋəm χolta manl?
 nēŋən χoltā mǎnəs?" — "i nēŋəm χoltā mǎnl?
 ās̄ni joχtiliis, ošəm-χirəl pēlki mēnəmlali, ōz̄liim
 ās̄ni iōχtiliəs, ōzəm-χirəl pēlki-mēnəmlali: ōz̄liiəm
 oχsəmēm sēta. tum pēlak elti oχsəmēm t̄i juutsali.
 oχsəmēm sedā. tūm-pēlak elti oχsəmēm t̄i iəuətsəli.
 kimli manmal sāŋat ī neŋən kat kāt̄lep paŋiin
 kimli mǎnmāl sāŋat i-nēŋəm kāt̄ kāt̄lep-pādiən
 kim si ālēmastli. χuwa muj vāna tōsli, lu oitlali.
 kim si ələmz̄sli. χouə mūi uānā tōsli. lōu oit̄ləli.

jax kašti si manlēt jēza χāt vitpijašək pitmal
 iax kašti si manlēt: iēzā χāt vitpijašək pitmal (āšni),
 ī negel sēta nāmprii si mañdžiem.
 i-nēgal sedā nāmprii [ɔ: nāmbəra] si mañdžiem.

1. Két asszony él. Az egyik nő a másik nő kendőjét ellopja. A kendőjét elvesztett nő jöllehet keresi-k: egyáltalán nincs — egészen elbúsulta magát (egészen odalett). A másik nőnek mondja: „Talán te vetted el?” — „Talán bizony engem rendeltél [azt] őrizni?” — (a tolvaj nő mondja). Végre összevesztek, így csöröltek-pöröltek. Legvégül a tolvaj nő hirtelen fölnyitotta a szekrényt, s a medvebőrt kikapja [belőle] és esküsznek. A medve orrába mindketten beharapnak s így esküsznek: „Engem tolvajnak tartottál, máskor (é. jövőre) éppen ebben az időben vigyen el téged (t.i. a medve) a tüzes házad zugából!” A kendőjét elvesztett nő beszélni kezd: „Ha te loptad el, máskor ugyanezen időben a tüzes házad zugából téged vigyen el!”

Veszekedtek vagy mit csináltak, tovább éldegéltek (tk. tovább kezdtek élni). Ez a dolog im véget ért.

2. Hosszú ideig, vagy rövid ideig voltak, eljött a nyár. Nyáron [is] így voltak (v. éltek). Végre ősz lett (tk. össze jött).

Egy valamely este ültek ök ketten, a két nő a két szemközti oldalon. Talán a csillag is kezdett [már] kialudni, egyszercsak a nyírhéjjal [fedett] sátor ajtaja im félre csapódott. Amint belép, látják: egy közepéig ősz medve. Mentében egyenesen a tolvaj nő felé tartott (tk. ment); befelé nyúlt, a vánkost fölszakította, [amint] szétszakítja: a vánkos belsejéből a kendőt kiveti (tk. emeli), a másik oldalra a kendős nőnek [oda]dobja. Most a tolvaj nőt a két első lábának talpán im kiemeli. A másik nő [ott]maradt.

3. Reggel felé az emberek (tk. embereik) megérkeznek: „[Hát] a másik asszony (tk. asszonyod) hová ment?” — „A másik asszony (tk. asszonyom) hová menne? [Halkan] jött a medve, a vánkoscihát szétszakítja: az elvesztett kendőm ott [van]. A tulsó oldalról a kendőmet idehajtotta. S amint kifelé ment, a két első lábatalpán az asszonyomat im kiemelte. Messzi vagy közelre vitte, ő tudja.”

Az emberek keresni mennek im: amint egy kissé a háztól (v. sátorától) beljebb ért (a medve), a másik nő ott izzé-porrá van tépve (ĒOM 117–19).

A helyszíni följegyzés néhány szava nincs meg az átiratban: *siti* (*sidi*) helyett természetesen csak egyszer van a kiadványban *sidi*, egy *i* kimaradt, az < *ētmālēn* > *etmaln* esetében a feldolgozás az első feljegyzéshez áll közelebb, a *pēlak morija* kimaradt mint másik fogalmazási mód. A 2. utolsó mondatának viszont nincs a helyszíni följegyzésben nyoma, továbbá az ĒOM-ben kiadott szöveg 9. sorában levő *nāḡ*, 30. sorában az (*āšni*) sincs ott meg.

Az értelemből következik, hogy az eredetiben a *šayat* hibás, a szókezdő hang a kiadvány 27. sorában helyesen *s*. A publikáció első sorában a *χōlti* nyomdahiba, a két magánhangzó között Pápay kéziratában *lt* látható (16. füzet 144. lap); további nyomdahibák akár a szövegösszefüggés alapján is javíthatók: a 117. old. 3. sorában *iāstəl*, az első szótagban mindenütt máshol palatális hang, *g* van benne; a 22. sorban az *ōχsāməḡ*-ben az *s* *š*-re javítandó,

a 25. sorban az *ásni*-ban úgyszintén, stb. A mássalhangzók átírásának az egybevetésekor a szükséges javítások megtörténte utáni írásképeket szembevettem (I. tábl.).

A táblázatok néhány változtatást nem tartalmazhatnak. Három esetben a helyszíni följegyzés egy szótagú szavából a második szótagba sorföltre redukált *e*, illetőleg szonantikus *n* betoldásával kétszótagú szó lett: *pəŋk^ən*, *iš^ən*, *īēŋn* (7. 17., 16. sor), vö. fönt az *etmaln*-ról mondottal; egyébként ez az egyetlen szó, melyben az *l*-es szóvégi kettős mássalhangzó torlódás nem marad meg az átírás után: *neŋēln*, *pitl*, *molt*, *manl* (1, 10, 17, 25). Hármassalhangzó-kapcsolat középső eleme a földolgozáskor a *pontsén* és a *mandzien* esetében (8, 31. sor) kiesett, erre a táblázatos egybevetésnél, a $C_1C_2C_3$ C_2 -jénél $> \emptyset$ utal. Ugyanott a szóvégi torlódás utolsó eleme C_2 , ill. C_3 alatt található, a szóközépi pedig C_2 -, a hármassalhangzó torlódás pedig C_3 -cím alatt.

A helyszíni följegyzés és az átírás egybevetése a kiválasztott esküese rövidege miatt nem adhat teljes képet valamennyi alkalmazott változtatásról. Ez kivüláglik abból is, hogy például a helyszíni följegyzésben, nem-első szótagban, *e* előfordul a második és a negyedik szótagban, a harmadikban azonban nem, pedig ott sem lehet nyelvileg tilos, ha hátrább is lehetséges; továbbá *i* van a harmadik szótagban, de sem a másodikban, sem a negyedikben nincs rá adat. A táblázatok olyan szempontból sem lehetnek teljesek, hogy bizonyos rendszeres változtatásokat csak akkor tartalmaznának, ha a helyszíni \emptyset hangjelölést is meg lehetne adni. A mássalhangzók esetében ez a hiány összefoglalható: két magánhangzó nem követheti egymást, *j* (*i*) vagy *w* (*u*) hiátustöltő az átírásban; az eredeti följegyzés *-uu*-ja helyére (l. *juutlali*, *juutsali* — az ÉOM-ben kiadott szöveg 22., 27. sorában; a továbbiakban is a sorszámot adom meg) *-əwə-* került. A $\chi\bar{u}$ helyett található $\chi\bar{o}u$, *lu* helyett *lōu* (14, 28) azonban nyelvjárási különbség is lehet! A *j* hiátustöltőként gyakoribb; ilyen esetben a két egymás mellett följegyzett magánhangzó közül az egyik *i*: l. első és második szótag között *oitlali* (29), második és harmadik között *mandziem* (31), *pušmiis* (6), *porain* (11), *patiin* (23, 28), *nāmprii* (31), harmadik és negyedik szótag között *juwintiiis* (14), *nīnziitiis* (19), *joxtiliis* (25), továbbá *oziim* (26), ahol azonban még a *zl* hangkapcsolatot is fölbontja az átírás egy *i* hanggal. Az átírásban rendszert aligha lehet találni, mert a hét idézett, de nyolcszor adatolt *-ii-* eredeti följegyzésből az átírás során *-ii-* (6, 14, 25), *-iē-* (23, 26, 28), *-iī-* (31), illetőleg *-ii-* (19) lett. Ha ehhez hozzávesszük, hogy még *i*-ből is lehet *-ii-* átírni (*lēzaŋsén* 4), akkor már az sem állítható, hogy *j* csak hiátustöltőként jelenik meg az átírás többelhangjaként.

A magánhangzók átírásmódját valószínűleg nemcsak egy vagy több szövegrész, hanem csaknem az egész hagyatéék tüzetes vizsgálata alapján sem

lehetne olyan szabályokba foglalni, melyek alapján az eredetiből az átírat, az átíratból az eredeti kikövetkeztethető lenne. Még az is lehetséges, hogy nem is azonos a már kiadott négy kötetnyi hagyatékban és a próbafüzetben (ÉOM, OHI, BiblPáp. I–III), a sajtó alatt levő kötetben (BiblPáp. IV) és a sorozat még kiadandó V. és VI. kötetében, hiszen Pápay több mint 30 évig dolgozott rajta, közben változhatott a felfogása, s kérdés, volt-e ideje hirtelen bekövetkezett halála előtt a hosszú idő alatt feldolgozott anyagot egységesíteni. A mássalhangzók közlésmódja, mint a mellékelt táblázatos összeállításból is látható, lényegileg ugyanolyan, mint az FF 15-ben, azaz követi a FUF javaslatát, de nem jelöli a hangrend hatását ejtésükre. A magánhangzók túlságosan gazdag és részletes jelölésmódján (II., III. tábl.) látszik, hogy Pápay feltétlenül jól ismerte Karjalainen és Paasonen valamennyi cikkét. Minthogy több mint egy évtizeddel élte őket túl, volt még alkalma és ideje a nem első szótagbeli *a*, *o*, *u* betűket $\hat{\text{a}}$ -vel (és nem veláris redukált hangok jelével) kicserélni, hiszen olvashatta Paasonen cikkében (l. fent), hogy az első szótag teljes hangja befolyásolja a redukált hangok hangszínét. Az összes tövéghangzót, melyet a helyszínen *a*, *o*, *u*-val jegyzett föl, redukálttal helyettesített, *a* csak a szuffixumokban maradt meg, *o* pedig csak a tagadásban, miként finn kollégái följegyzésében is. Követte Karjalainen abban is, hogy nem-első szótagban csak a redukált *e* és *i* található, de sokféle mellékjellel; $\check{\text{a}}$, $\check{\text{ä}}$, $\check{\text{o}}$, $\check{\text{u}}$, $\check{\text{y}}$ viszont csak első szótagban (azt azonban már nem tudhatjuk, ezek rövid vagy redukált hangokra utalnak-e); hasonlóképpen csak első szótagban használ labiális redukált jeleket: $\hat{\text{a}}$, $\hat{\text{ä}}$, $\hat{\text{i}}$. Azt sajnos nincs módunk megállapítani hogy az $\hat{\text{a}}$ és az $\hat{\text{u}}$ Karjalainen hatására palatális, vagy Paasonent követve veláris magánhangzó jele-e.

VÉRTES EDIT

I. Táblázat
A mássalhangzók helyszíni följegyzésének és későbbi átírásának egybevetése

hely- színi	az átíráskor		megmarad,				illetve				helyette	-VC	átírás után Σ						
	CV-	(-)VCV(-)	helyszíni				torlódásban												
			-C ₁ C ₂ -ből			-C ₁ C ₂ C ₃ -ből													
			C ₁	C ₂ -	C ₂ *	C ₁	C ₂	C ₃ -	C ₃ *										
d	-	-	-	-	-	-	1 > \emptyset	-	-	-	-	-							
γ	-	9	-	1	-	-	-	-	-	-	-	10 γ							
χ	15	-	10	-	-	-	-	-	-	2	-	27 χ							
j	21	5	-	-	-	-	-	-	-	3	-	29 \dot{i}							
k	}	18	-	1 k	-	-	1	-	-	7	-	}							
k				1 g	-	-	-	-	-	-									
k				1 g	-	-	-	-	-	-									
				2 k	-	-	-	-	-	-		2 g							
l	13	22	28	27	2	2	-	3	-	20	-	117 l							
l'	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4 l'							
m	23	11	8	11	-	-	-	-	-	28	-	81 m							
n	22	10	9	1	4	2	-	-	1	31	-	80 n							
n'	5	-	-	4	-	1 n	-	-	-	-	-	9 n' + 1 n							
ŋ	-	24	1	3	-	1	-	-	-	9	-	38 ŋ							
p	}	25	1	-	1	-	-	-	-	2	-	}							
p													-	-	-	-	-	-	1 b
r	-	9	4	-	-	-	-	-	-	3	-	16 r							
s	}	23	3	10	8	-	-	1	-	12	-	}							
s													1 s	-	-	-	-	-	-
s													4 z	-	-	-	-	-	-
s'	-	1 z	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 z							
š	1	1	9	8	-	-	-	-	-	3	-	22 š							
t	}	11	1 t	18	1 tt	-	3	-	-	24	-	}							
t					1 d	16	1 d	1	-	1 > \emptyset	-		-	-					
t'	-	16 d	-	5 d	-	-	-	-	-	-	-	23 d							
v	}	13	4	-	-	-	-	-	-	-	-	}							
v													-	-	-	-	-	-	-
w	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22 u							
u	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-								
ž	-	4	1	1	-	-	-	1	-	-	-	7 ž							

* Mássalhangzók torlódásában szóvégi helyzetben

II. Táblázat
Az első szótag magánhangzójelei

		Pápay helyszíni följegyzésében													Σ		
		a	ā	e	ē	i	ī	ĩ	ĩ̃	á	ā̃	o	ō	u		ū	é
A z »É s z z a k i - o s z t j á k m e d v e é n e k e k» á t í r á s á b b a n	á	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
	ā	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
	ǎ	4	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	6
	ǎ̃	3	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17
	ǎ̃̃	4	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
	ǎ̃̃̃	23	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28
	e	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3
	é	-	-	24	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34
	ē	-	-	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
	ě	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
	ē̃	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	ǎ̃̃̃̃	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
	ǎ̃̃̃̃̃	-	-	-	-	-	-	-	3	7	-	-	-	-	-	-	10
	ǎ̃̃̃̃̃̃	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	5
	o	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	-	1	-	-	5
	ò	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	6	-	-	-	-	12
	ō	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	-	-	-	-	6
	ő	-	-	-	-	-	-	-	1	-	22	2	1	-	-	-	26
ū	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	
ű	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	5	
u	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-	-	-	8	
ű̃	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	
ű̃̃	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	
í	-	-	-	28	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28	
í̃	-	-	-	-	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	
í̃̃	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	
í̃̃̃	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
í̃̃̃̃	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	
í̃̃̃̃̃	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	
í̃̃̃̃̃̃	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	6	
ó̃	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2	
ó̃̃	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	
Σ		37	19	30	16	30	11	9	1	6	12	32	14	22	1	4	244

III. Táblázat
A nem-első szótag magánhangzójelei

		Pápay helyszíni följegyzésében																			
		második szótag						harmadik szótag			negyedik szótag										
		a	ā	e	ē	o	i	ī	u	é	Σ	a	i	ī	é	Σ	a	e	i	é	Σ
A z „É s z s z k i - o s z t j á k m e d v e e n e k e k” á t í r á s á b b a n	a	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	á	4	1	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	ā	1	1	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	ä	21	4	-	-	-	-	-	-	25	5	-	-	-	5	1	-	-	-	1	
	ǟ	3	1	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	é	-	-	-	4	-	-	-	10	14	-	-	-	3	3	-	1	-	-	1	
	ó	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	í	-	-	-	-	-	24	5	-	29	-	4	-	2	6	-	-	12	-	12	
	ī	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	ē	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	
	ē̄	-	-	-	-	4	-	-	-	4	-	4	1	-	5	-	-	-	-	-	
	ə	8	-	1	1	4	1	1	2	37	55	2	3	-	16	21	-	-	1	6	7
	ö	1	-	-	-	6	-	-	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
ø	13	-	-	-	-	-	-	-	13	10	-	-	-	10	-	-	-	-	-		
ø̄	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	3	-	3		
3	2	-	-	-	-	-	-	-	2	6	-	-	-	6	-	-	-	-	-		
Σ	54	7	1	5	11	29	7	2	47	163	23	13	1	2	19	58	1	1	16	6	24

Rövidítések jegyzéke

BiblPáp. = Bibliotheca Pápayensis. Debrecen 1988-.

OHL. = PÁPAY, JÓZSEF - ERDÉLYI, ISTVÁN, Ostjakische Heldenlieder. Budapest 1972.

Joseph Pápays Aufzeichnungs- und Transkriptionsweise des Ostjakischen von EDITH VÉRTES

Reguly sammelte 1843-45 unter Wogulen 9, unter Ostjaken nicht einmal 5 Monate lang, sein eingebrachtes ostjakisches Material macht jedoch ca das Doppelte des wogulischen aus, es wurde aber unzuverlässiger, ohne Wörterverzeichnis usw. aufgezeichnet. Von den Betreuern des Nachlasses fand Munkácsi 1888-89 noch Wogulen, die sich an Reguly erinnerten, andere denen die Texte bekannt waren; bis zur Forschungsreise von

Pápay (1898–99) hinwieder verlernten die Sygwa-Ostjaken das Ostjakische, andere Nordostjaken verstanden ihre Heldenlieder nicht. Pápay konnte nur mit schwerer Mühe, teils mit Hilfe von Ostjaken, teils später, zu Hause, allein den Nachlaß "enträtseln". Neues, wertvolles Material zeichneten beide Nachlaßbetreuer auf. Das ganze wogulische Textmaterial wurde in den 90-er Jahren des vorigen Jahrhunderts publiziert, auch zwei der Erörterungsbände von Munkácsi, die folgenden zwei von B. Kálmán, der dann mit der Herausgabe der Wörtersammlung 1986 die Bearbeitung des Reguly-Munkácsi Nachlasses zu Ende gebracht hat. Um das Ostjakische stand es vom Anfang an und auch noch jetzt schlimmer. Um die Jahrhundertwende änderten sich die Ansprüche hinsichtlich der Transkription. Bei der "richtigeren" Transkription des Reguly-Nachlasses und bei den eigenen Aufzeichnungen verwendete Pápay natürlich schon nicht Zeichen der ungarischen und der deutschen Schrift, sondern Grapheme, die Reguly noch nicht kannte (χ , γ , η , δ , ϑ usw.), die Forderungen betreffs der Aufzeichnungsgenauigkeit der Finnen wurden erst dann kundgegeben (FUF I), als Pápays erste ostjakische Mitteilung teilweise schon gedruckt war, er konnte im Vorwort (1905) schon nur das Verhältnis der Aufzeichnungweise von Reguly, seiner Transkription und der von den Finnen empfohlenen zusammenfassen. Bei der Publikation seiner Märchen aus Obdorsk (NyK 36, FF XV) versuchte er seine Transkription der von den Finnen erwarteten anzupassen, verwendete Zeichen der Semivokale anstelle von v , w , u , j (was heutzutage phonematischer wieder durch w , j in Zitaten anzutreffen ist), er bediente sich verschiedener reduzierter Vokalzeichen usw. In der Kritik über diese zwei Publikationen urteilte Karjalainen diese Transkription in phonetischer Genauigkeit nicht für ausreichend. Bei der Bearbeitung seiner übrigen Aufzeichnungen hielt Pápay diese Kritik vor Augen, sein Schriftbild näherte sich dem von Karjalainen geforderten. Der Einfluß der Palatalität oder der Velarität auf die benachbarten Konsonanten w , χ , γ , η blieb zwar auch weiter unbezeichnet, der Gebrauch der Vollvokalen in niederster Silbe entspricht dem der Beobachtung der Finnen, der der reduzierten Vokalzeichen aber nicht. Aus vielen Wörtern, die in Pápays Originalaufzeichnung und ersten zwei Publikationen velar waren (auch bei Castren, Patkanov, Steinitz) wurden palatale. Die Grenze zwischen palatalen und velaren Vokalzeichen verlor an ihrer Klarheit. 1928 war Pápay mit dieser Bearbeitung fertig, die postumen Publikationen (von Fazekas, Erdélyi, Bibliotheca Pápayensis) enthalten also eine von ihm selbst vollzogene Umänderung. Die Frage, wie die Transkriptionsverfeinerung von Pápay vorgenommen wurde, kann nicht beantwortet werden. In seinem Nachlaßmaterial gibt es weder in Budapest, noch in Debrecen phonetische Aufzeichnungen, auch keine Berichte über solche Untersuchungen. In Debrecen ist zwar die Verzettlung der Publikationen von Karjalainen zu finden, 1159 Zettel, darin sind aber natürlich nicht alle Wörter der Pápay-Aufzeichnungen zu finden, Karjalainens Wörterbuch erschien erst nach Pápays Tode. Es ist auch fraglich, ob Pápay in den drei Jahrzehnten der Bearbeitung immer genau dieselbe Transkription vor Augen hatte, da doch eben ein Bärenschwur außer der Originalaufzeichnung in zwei Transkriptionen hinterließ. Um die Änderungen bei der Bearbeitung zu veranschaulichen wurde hier ein Bärenschwur in der Originalaufzeichnung und unter jedem Wort in der Transkription aus der Publikation von Fazekas mitgeteilt. Die Originalaufzeichnung stimmt mit der Transkription der Texte von Munkácsi überein. Die Veränderungen können tabellarisch zusammengefaßt werden. Bei den Konsonanten kann ein Routinererfahren, eine Transliteration wahrgenommen werden. Bei den Vokalen der ersten und der nichtersten Silbe können keine Regel gefunden werden, wie die Zeitdauerangaben verfeinert wurden, wie allzu genaue reduzierte Vokale bei der Bearbeitung unterschieden worden sind.